

УДК 347.77:(007:004.7)

Омельчук Олександр Сергійович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВЕКТОРИ ТА ФОРМИ ВПЛИВУ ІТ-ПРАВА НА СУСПІЛЬНУ СВІДОМІСТЬ

Постановка проблеми. Притаманний сучасній науці плюралізм поглядів відкриває нові вектори пізнання права, не обмежуючись лише його призначенням як соціального регулятора. Застосування методологічного інструментарію різних суспільствознавчих наук дає змогу розглянути право в контексті його соціальної природи як елемент соціальної системи.

Виходячи з цивілізаційного підходу, право характеризується як властивий цивілізації феномен, що виступає елементом соціально-політичного устрою та суспільної свідомості, є складовою духовного світу людини та її світогляду, відображаючи уявлення окремих індивідів та суспільства в цілому про статус людини, правду і кривду, справедливість, добро і зло, порушення та поновлення прав, злочин та покарання, гуманізм і жорстокість тощо [8, с. 276].

Стан дослідження теми. Питання впливу права інформаційних технологій на суспільну свідомість залишалися поза науковим дискурсом, перші розвідки в даній царині робилися такими вченими, як У.П. Стефанчук, О.В. Соснін, М.А. Ожеван, С.Л. Гнатюк, Т.О. Ісакова. Однак, актуальна тема досі пір залишається невивченою. Тому **мета** даної статті з'ясувати можливі форми впливу ІТ-права на суспільну свідомість.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж переходити до характеристики впливу ІТ-права на суспільну свідомість необхідно з'ясувати як саме інформаційні технології на сучасному етапі розвитку науки й техніки впливають на суспільну свідомість.

Будь-який об'єкт, що є соціально-значимим, щодо якого є інтерес в суспільстві, знаходить своє відображення в суспільній свідомості. Не виключенням є й інформаційні технології. Під інформаційними технологіями ми маємо на увазі не лише певні технологізовані моделі та канали комунікації, але й увесь спектр засобів, механізмів, прийомів,

що пов'язані з глобальним розширенням інформаційного простору [6, с. 130].

Науковий прогрес, що має місце в процесі самореалізації суспільства, виробляє все нові і нові способи і засоби застосування інформації, підвищуючи тим самим її цінність. Зростаюча ефективність використання інформаційних надбань, інформаційної бази суспільства у все більшій мірі сприяє ефективному суспільному розвитку. Інформаційний простір, що формується таким чином, приваблює все більше суб'єктів з різним статусом – індивід, суспільство, держава – кожен з яких має свій інтерес.

Інтереси особистості в інформаційній сфері полягають у реалізації прав людини на доступ до інформації та на використання інформації для фізичного, духовного, інтелектуального розвитку та іншої діяльності.

Суспільна свідомість не є математичною сумою індивідуальностей суб'єктів, що входять до відповідного соціуму; вони перебувають у постійній взаємодії і розвиваються паралельно, їх розвиток визначають як спільні, так і окремі для кожної форми свідомості фактори.

Суспільний інтерес не завжди перетинається з індивідуальним, а отже й суспільна свідомість інакше відображає явище інформаційних технологій. Сьогодні ми спостерігаємо якісне перевтілення соціуму на основі інформаційних технологій. На сучасному етапі розвитку цивілізації, суспільній свідомості притаманні процеси глобалізації, гуманізації, екологізації, інформатизації. Значний вплив на такі зміни в масовій свідомості мають саме інформаційні технології.

Сучасні інформаційні технології спричинили появу та інтенсивне поширення принципово нових моделей соціальної інтеграції, комунікації, суспільно-політичної активності, способу життя, освіти тощо [7, с. 3].

Одразу декілька факторів, пов'язаних з поширенням інформаційних технологій, чинять свій вплив на суспільну свідомість.

Поширення інтернет-ресурсів з об'єктивною інформацією щодо реалізації різних функцій держави, різноманітних реєстрів юридичної інформації, моніторингових досліджень ефективності роботи державного апарату а органів місцевого самоврядування безперечно веде до формування громадської свідомості суспільства принципово нового типу. Залученість широких мас до державних процесів через механізми прямої демократії (електронні петиції, опитування на офіційних сайтах органів держави, електронні звернення), широкий доступ до цифр, що відображають роботу окремих відомств, значний суспільний резонанс дійсних та можливих законодавчих ініціатив – все це визначає сучасне громадянське суспільство.

Впровадження сучасних інформаційних технологій в економіку також має неабияке значення для формування суспільної свідомості. Значне поширення та відносна доступність технологій електронної комерції, поява нових технологічних рішень для бізнесу та якісна переробка старих, закріплення простих і зрозумілих норм законодавства щодо використання сучасних ІТ в бізнесі зумовлюють позитивні зрушення в суспільній свідомості, наближаючи перехід суспільства до постіндустріальної моделі.

Поширення ІТ в сферах освіти, науки, культури також відображаються на рівні суспільної свідомості, наближаючи пересічного члена суспільства до надбань сучасної цивілізації та формуючи загальний інтелектуальний рівень суспільства.

Інформаційні технології однак можуть бути небезпечними для індивідуальної та суспільної свідомості за умови їх некоректного використання чи злого наміру.

На індивідуальному рівні небезпечні впливи інформаційного простору можуть призвести до змін психіки, психічного здоров'я людини. Можна говорити про деградацію особистості, якщо форми відображення дійсності спрощуються, реакції грубішають і здійснюється перехід від вищих потреб (у самоактуалізації, соціальному визнанні) до нижчих (фізіологічних, побутових). Можливі також зрушення в цінностях, життєвих позиціях, орієнтирах, світогляді особистості. Такі зміни спричиняють антисоціальні вчинки й становлять небезпеку вже для всього суспільства і держави [2].

Так, наприклад, Інтернет на сучасному етапі розвитку є особливим віртуальним середовищем, в якому складаються практично всі ті види відносин, які існують поза ним, адже Інтернет є відображенням реального життя. Уявна анонімність та

необмежена свобода дій в Інтернеті створює ілюзію всездозволеності, яка часто переноситься на поведінку в реальному житті.

Інформаційний вплив можливий і на рівні суспільної свідомості. Негативний вплив зазвичай називають маніпуляцією зі свідомістю.

Усвідомлення значення використання інформаційних технологій у побуті та суспільному житті відіграє першочергову роль для становлення інформаційного суспільства. Отже, можна вести мову про формування інформаційної свідомості суспільства. Як зазначає А.В. Колодюк, формування інформаційної свідомості – це фундаментальна передумова для використання інформаційно-комунікативних технологій в житті кожного громадянина [3, с. 10].

Інформаційну свідомість згідно носія можна поділити на такі види:

- 1) інформаційна свідомість людини, яка відображає ставлення особи до інформаційних технологій на побутовому рівні;
- 2) групова інформаційна свідомість, що зумовлює розуміння та використання групою осіб певної сукупності інформаційних знань;
- 3) інформаційна свідомість суспільства – передбачає загальне уявлення про інформаційну сферу суспільством.

Суспільна правосвідомість характеризує ставлення до права всього суспільства, відображає його інтереси.

Правосвідомість суспільства ґрунтується на історично визначеній системі суспільних відносин – економічних, соціальних, політичних, духовних – у масштабах усього суспільства. Вона відображає правову природу відносин у суспільстві, принципи і схеми правового спілкування між членами суспільства, досвід правової діяльності [4].

За рівнем, формою і обсягом відображення правового життя суспільну правосвідомість поділяють на правову ідеологію і правову психологію.

Правова ідеологія суспільства – це система правових ідей, поглядів, ідеалів, принципів, понять, які характерні для всього суспільства. Правова ідеологія обґрунтовує і оцінює існуючі або виникаючі правові відносини, законність і правопорядок. Найкращим відображенням правової ідеології – є система законодавства в широкому сенсі.

Правова психологія суспільства охоплює сукупність почуттів, ціннісних відносин, настроїв, бажань або переживань, характерних для всього суспільства.

Правова ідеологія повинна формуватися як процес виявлення теоретичної свідомості, координатії та узгодження різних суспільних інтересів через досягнення соціального компромісу.

У розробці правової ідеології беруть участь юристи, політологи, економісти, враховують конкретно-історичні умови життя суспільства, розстановку сил, рівень суспільної свідомості, соціальну психологію, волю та інтереси як більшості, так і меншості, інші фактори [5, с. 10].

Право впливає на суспільство в межах своїх функцій. Функції права – це напрями його впливу, які властиві йому в цілому, а отже властиві кожному з його елементів. Певна галузь права, зважаючи на її специфіку, може мати додаткові спеціальні функції, може певну функцію права використовувати більшою мірою, а іншу – меншою.

Правовий вплив на суспільну свідомість здійснюється при виконанні (або невиконанні) правом соціальних функцій. Соціальні функції – це специфічний ракурс права, де регулятивна і охоронна функції поєднуються у відокремленій якісно однорідній сфері соціальних відносин, економіці, політиці, ідеології. Право виконує загальну соціальну функцію з формування правових цінностей, принципів та бажаних форм поведінки.

Для того, щоб право дійсно виконувало свої функції, суб'єкту необхідно чітко усвідомити його природу, цілі, основу (через ідеологію та психологію) та втілити це в життя шляхом відповідних дій (через поведінку суб'єкта суспільних відносин). За розвиненої правосвідомості в результаті цієї взаємодії відбувається глибоке усвідомлення та розуміння ролі права, дається його оцінка з точки зору критеріїв відповідності потребам суспільства, усвідомлення необхідності діючої системи законодавства, дотримання вимог законів тощо [1, с. 57].

Під впливом ІТ-права на суспільну свідомість розуміється не лише регулюючий вплив, а весь спектр впливу на формування нових та зміну старих цінностей, традицій та форм поведінки.

Вплив права на суспільну свідомість відображається на двох рівнях – рівні сприйняття права та рівні соціально-юридичних вчинків (поведінки). Саме з цими двома рівнями пов'язані різні напрямки впливу права.

Суспільні відносини, що виникають в межах використання інформаційних технологій, мають ряд ознак, серед яких інноваційність, високотехнологічність, аформальність. Специфіка сфери відносин, що є предметом правового регулювання ІТ-права, зумовлює її особливості механізму впливу ІТ-права на суспільну свідомість. Так, в межах інформаційного напрямку впливу на суспільну свідомість ІТ-право формує уявлення про новітні інформаційні технології та відображає ставлення суспільства (держави) до окремих елементів інформаційного суспільства.

Нормативний матеріал ІТ-права може слугувати дійсним джерелом просвіти суспільства, що слугуватиме запорукою залучення широкого кола суб'єктів до ІТ-відносин та подальшого розвитку інформаційних технологій. Важливим елементом механізму правового впливу повинно бути стимулювання з боку держави використання інформаційних технологій людьми (електронний документообіг, заповнення електронних декларацій, правочини в Інтернет, електронні звернення громадян тощо). Формування в суспільній свідомості позитивного образу «віртуальних» відносин, їх захищеності та перспективності, доступності та зручності – переважна мета впливу ІТ-права в межах інформаційного напрямку впливу.

Ціннісно-орієнтаційний або аксеологічний напрям впливу ІТ-права формує в суспільній свідомості уявлення та закликає поважати цінності, що охороняються нормами ІТ-права. Особливістю є те, що в межах правового впливу ІТ-права об'єктивуються такі цінності, як інформація, приватність, самоідентифікація, що є не такими очевидними і не виходять з напряму людської природи. Вбудова притаманних інформаційному суспільству цінностей в існуючу систему правових цінностей – завдання, що стоїть пере ІТ-правом сьогодні.

Результатом психологічного впливу права стає формування образу права в усій сукупності елементів, що до нього включаються, та явищ, що з ним пов'язані.

На формування психологічної установки індивідуума щодо права впливає соціальна група та суспільство в цілому [9, с. 57]. В межах соціальної дійсності суспільство стратифікується за різними ознаками на групи без необхідності індивідам, що входять до соціальної групи бути навіть знайомими один з одним. Політичні, економічні, культурні процеси в суспільстві створюють умови для формування групи, наділених окремим правовим статусом (електорат, масовий споживач тощо).

Трансформація суспільства за допомогою інформаційних технологій у «розумне суспільство» передбачає співіснування як старих (традиційних), так і нових (нетрадиційних) форм диференціації суспільства, які визначають спектр соціальних очікувань, вимог, послуг, робочих місць.

Розвиток інформаційних технологій стає каталізатором процесів стратифікації, з'являються віртуальні спільноти як нова форма соціальної організації в інформаційному просторі (учасники форумів та спільнот в соціальних мережах, підписники розсилок новин, читачі блогу тощо). Невідворотним є розподіл соціуму на нові «страти»: користувачів, творців технологій або персональних варіантів користування ними [7, с. 23].

Опосередкований вплив ІТ-права через групу-ву правосвідомість до суспільної свідомості також має місце.

Культурний напрямок впливу ІТ-права по-кликаний підвищити загальний культурний рівень суспільства шляхом гармонічного впровадження новітніх технологій в життя, прилучення суспільства до досягнень сучасної цивілізації, використання останніх для підвищення інтелектуального, етичного, духовного рівнів розвитку суспільства в цілому.

На поведінковому рівні право задіює силу свого регулятивного та охоронного впливу, даючи оцінку вчинкам індивідів заохочуючи чи осуджуючи останні. Специфіка ІТ-права зумовлює такі особливості його впливу на правову свідомість на поведінковому рівні:

- з огляду на прогресивність норм права воно здатне стимулювати виникнення відносин не лише забезпеченням їх юридичної захищеності, а й може генерувати останні в реальному житті, підказуючи можливим учасникам відносин можливий зміст відносин з урахуванням новітніх технологій;

- заохочує підвищення ефективності використання інформаційних технологій, забезпечуючи законодавчу свободу використання нових комунікативних можливостей та засобів.

Висновки. Отже, ІТ-право і суспільна свідомість є взаємозалежними, адже ІТ-право є породженням і відображенням суспільної свідомості, в той час як ІТ-право впливає на подальші зміни в суспільній свідомості та формуванні правової культури в сфері інформаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурдоносова М.А. Правовий нігілізм як форма деформації правової свідомості населення / М.А. Бурдоносова // Держава і право. – Вип. 45. – С. 54-60.
2. Жарков Я. Небезпеки особистості в інформаційному просторі / Я. Жарков // Юридичний журнал. – 2007. – № 2. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2554>
3. Колодюк А.В. Інформаційне суспільство : сучасний стан та перспективи розвитку в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук / А.В. Колодюк. – К., 2005. – 20 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник / О.Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
5. Соснін О.В. Правова свідомість як фактор забезпечення засад захисту інформації / О.В. Соснін // Захист інформації. – 2010. – № 1 (46). – С. 9-14.
6. Стефанчук У. Інформаційні технології та їхній вплив на формування громадської думки в Україні / У. Стефанчук // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2008. – Вип. 20 – С. 129-133.
7. Інформаційні технології як фактор суспільних перетворень в Україні: зб. аналіт. доп. / М. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк, Т. О. Ісакова; за заг. ред. Д. В. Дубова. – К. : НІСД, 2011. – 96 с.
8. Харитонов Є.О. Сутність ІТ-права (ІТ- право як концепт) / Є.О. Харитонов // ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні: збірник матеріалів науково-практичної конференції. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2016. – С. 274-280.
9. Шаравара І.І. Правосвідомість як юридична категорія та її основні структурні елементи / І.І. Шаравара // Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Право / – 2015. – Вип. 33. – Т. 1. – С. 56–59.

Омельчук Олександр Сергійович

ВЕКТОРИ ТА ФОРМИ ВПЛИВУ ІТ-ПРАВА НА СУСПІЛЬНУ СВІДОМІСТЬ

Стаття присвячена питанням визначення напрямів та форм впливу ІТ-права на суспільну свідомість. Досліджено загальний вплив інформаційних технологій на формування сучасної суспільної свідомості. З'ясовано способи взаємовпливу ІТ-права та суспільної правосвідомості.

Ключові слова: ІТ-право, правосвідомість, суспільна свідомість, інформаційні технології.

Омельчук Александр Сергеевич

ВЕКТОРЫ И ФОРМЫ ВЛИЯНИЯ ИТ-ПРАВА НА ОБЩЕСТВЕННОЕ СОЗНАНИЕ

Статья посвящена вопросам определения направлений и форм воздействия ИТ-права на общественное сознание. Исследовано общее воздействие информационных технологий на формирование современного общественного сознания. Выявлены способы взаимовлияния ИТ-права и общественного правосознания.

Ключевые слова: ИТ-право, правосознание, общественное сознание, информационные технологии

Omelchuk Aleksandr

VECTORS AND FORMS OF IMPACT OF IT RIGHTS TO SOCIAL CONSCIOUSNESS

The article is devoted to the questions of determining the directions and forms of influence of IT law on public consciousness. The general influence of information technologies on formation of modern social consciousness is investigated. The ways of mutual influence of IT law and social justice are revealed.

Keywords: IT law, legal consciousness, public consciousness, information technology.